

Каралевіч С.А. (Брэст)

“КРЫЛАТАСЦЬ НЯСТОМНАЙ ДУШЫ...”

(Адлюстраванне моўнай асобы М.І. Мішчанчука ў яго перакладах)

“Жыццё пражыць...” – так называецца кніга, што выйшла да мінулага юбілею М.І. Мішчанчука. Няпростае гэта паняцце – жыццё. Кожны з людзей яго разумее па-свойму і па-рознаму запаўняе час ад прыходу ў гэты свет і да развітання з ім. Але кожнаму з тых, каму пашчасціла сустрэць на сваім шляху Мікалая Іванавіча, вядома, як прайшоў гэты час менавіта для яго. Я маю на ўвазе не біяграфію М.І. Мішчанчука, багатую на падзеі, сустрэчы, месцы і даты; не праблемы і выпрабаванні, якіх, на жаль, было нямала; не поспехі і здзяйсненні, якіх, дзякуй Богу, было яшчэ болей. Гавару пра ўснёсласць душы гэтага чалавека, не растрчаную аж да канца, пра яе асаблівы стан. Мікалай Іванавіч сам звычайна пазначаў гэты стан, калі неаднаразова надпісаў свае кнігі. І кнігу, згаданую вышэй, якую я з удзячнасцю зберагаю, надпісаў гэтаксама: “*На Добрую Памяць з верай у Святло і Цяпло*”.

Верай называюць прыняцце пэўных каштоўнасцей як ідэалу зямнога існавання, прыняцце безумоўнае, без дадатковых доказаў і падстаў, толькі праз унутранае, непарушнае перакананне. Не ведаю, ці быў Мікалай Іванавіч вернікам ў агульнапрынятым разуменні, але словы *Святло і Цяпло, Дабро і Чалавечнасць* ён заўсёды пісаў з вялікай літары. І адразу згадваецца Біблія, дзе так напісана кожнае слова, якое называе Бога. Узнікае перакананне, што вера ў Святло і Цяпло такая ж высокая і гуманная, як і вера ў Бога.

Месцазнаходжанне веры – душа, ідэальная іпастась чалавека. Але менавіта ў душы, няўлоўнай і эфемернай, спакон веку вера выступае стрыжнем, на якім замацоўваецца зямное існаванне чалавека, стрыжнем, вакол якога грунтуецца яго думкі і мары, ад якога залежаць учынкi і ўсё жыццё наогул. Мікалай Іванавіч жыў пад знакам веры ў вечныя чалавечыя каштоўнасці, і творчасць яго стала найперш увасабленнем жыцця яго душы, напоўненай светлымі і добрымі ідэаламі.

Гэта адносіцца і да паэтычных перакладаў, якія М.І. Мішчанчук пачаў ствараць, як ён сам казаў, ужо ў сталым ўзросце. Нездарма раздзел у юбілейнай кнізе пра Мікалая Іванавіча, дзе змешчаны яго проза, вершы і пераклады, так і названы – “Чым душа жывая...”.

Параўнанне арыгінальных і перакладных твораў з мэтай характарыстыкі моўнай асобы перакладчыка – справа няўдзячная. Згодна з вызначэннем моўнай асобы ў сучаснай лінгвістыцы, трэба браць пад увагу светаўспрыманне аўтара, адлюстраванае ў яго творчасці; матывы і ідэі, якімі ён кіруецца ў сваёй пісьменніцкай працы, і толькі ў апошнюю чаргу – спосабы і сродкі моўнага выражэння, бо яны толькі адлюстроўваюць аўтаравы жыццёвыя прыярытэты. Але ж пераклады – гэта тэксты другасныя. Арыгіналы твораў належаць іншым аўтарам і сведчаць найперш пра іх. Ці ж тут ёсць магчымасць выявіцца асобе перакладчыка? Ці праз пераклад можна

не толькі ўбачыць майстэрства перакладчыка як мастака слова, але і усведаміць яго чалавечы вопыт, зразумець яго адносіны да жыцця, яго думкі і перажыванні, яго ацэнкі і эмоцыі, сімпатыі і антыпатыі?

Бяруся сцвярджаць, што так, можна. Асоба М.І. Мішчанчука ў яго перакладах выяўляецца, на маю думку, разнастайна і поўна. Найперш пра яе сведчыць адбор аўтараў, творы якіх М.І. Мішчанчук захацеў перастварыць паэтычнымі сродкамі беларускай мовы. Найчасцей ён выбіраў прадстаўнікоў эмігранцкай літаратуры. Мяркую, гэта невыпадкова. Відаць, тут адгукнулася гісторыя яго сям'і, М.І. Мішчанчук імкнуўся зразумець і параўнаць пачуцці выгнанцаў – і паэтаў, і звычайных людзей. Можа, яму бачыліся пэўныя паралелі паміж лёсамі людзей, змушаных пакінуць сваю Радзіму, перажыць трагедыю, падобную той, што перажылі яго родныя, сасланыя на Далёкі Ўсход. Адсюль зацікаўленасць творамі У. Набокава, І. Буніна, У. Хадасевіча, З. Гіпіус і інш.

Змястоўна характарызуе М.І. Мішчанчука і адбор тэкстаў для перакладу. Напрыклад, ён часта звяртаўся да маладога Набокава, якога рэвалюцыя “выпхнула” на чужыну ў 19 гадоў. Думаецца, што многія з набокаўскіх вершаў Мікалай Іванавіч пэўным чынам праецыраваў на свой юнацкі лёс, бо, народжаны ў Расіі, ён апынуўся на Беларусі і павінен быў прыстасоўвацца да новага свету, хоць і роднага для продкаў, але незнаёмага для сябе. Сярод перакладзеных вершаў Набокава – сны-згадкі пра юнацтва на радзіме (“Сон”), начныя летуценні і мары (“Окно”), пра настальгічны роздум падчас адзіноты (“Узор”) і інш.

Зварот да перакладу вершаў У. Набокава, несумненна, паказальны і ў іншых адносінах: ён сведчыць пра выдатную літаратуразнаўчую эрудыцыю Мішчанчука-даследчыка, пра выключны эстэтычны густ яго як паэта, пра жаданне яго як асветніка далучыць беларускага чытача да амаль зусім невядомай беларусам паэзіі сусветна прызнанага майстра слова. Асмелюся выказаць меркаванне, што Мікалай Іванавіч шмат перакладаў менавіта з паэзіі Набокава яшчэ і таму, што яго ўражвала сама асоба гэтага пісьменніка, яго ўнутраная сіла, трывушчасць, працаздольнасць, упартасць у дасягненні мэты. У Набокава варта было вучыцца не толькі выдатнай мове, але чалавечай высакароднасці, жыццязстойкасці, служэнню культуры. Усё гэта было ўласціва і М.І. Мішчанчуку.

Перакладзеныя Мікалаем Іванавічам вершы Набокава не толькі былі скіраваны да страчанай радзімы (“Радзіма”, “Расіі” (1928), “Расіі” (1939 г.)), але і наогул раскрывалі душу паэта-творцы. Жыццё душы чалавека якраз найбольш і цікавіла М.І. Мішчанчука, таму ён і спрабаваў выразіць гэта паэтычным радком па-беларуску.

Як можна ацаніць гэтыя спробы? Несумненна, як удалыя па форме; амаль адэкватныя па змесце, але пры гэтым дзіўным чынам здольныя раскрыць і асобу Набокава, і асобу Мішчанчука. Не стаўлю на мэце зрабіць аналіз усіх перакладаў з Набокава, што належаць пярэ М.І. Мішчанчука, але заўважу, што кожны з іх такога аналізу варты, бо можа прывесці да вельмі цікавых высноў менавіта пра асобу М.І. Мішчанчука. Спынюся больш

падрабязна на тым перакладным тэксце, словы з якога пра “крылатасць нястомнай душы” вынесены ў заглавак майго дакладу.

О, как ты рвешься в путь крылатый,
безумная душа моя,
из самой солнечной палаты
в больнице светлой бытия!
И, бредя о крутом полете,
как топчешься, как бьешься ты
в горячечной рубашке плоти,
в тоске телесной тесноты!
Иль, тихая, в безумье тонком
гудишь-звенишь сама с собой,
вообразив себя ребенком,
сосною, соловьем, совой.
Поверь же соловьям и совам,
терпи, самообман любя,-
смерть громыхнет тугим засовом
и в вечность выпустит тебя.

(В. Набоков, 1923 г.)

Ты набываеш зноў крылатасць,
нястомная душа мая,
імкнешся з сонечнай палаты
ў далёкі невядомы шлях.
У марах аб крутым палёце
Як мітусішся, б’ешся ты
ў кашулі неўтаймоўнай плоці,
у абалонцы гаркаты!
Ці, ціхая вар’яцтвам тонкім
шуміш-дудзіш сама з сабой,
сябе ўяўляючы дзіцёнкам,
сасной, салоўкам і савой.
Ёсць праўда ў іх – салоўках, совах,
трымай, любі самападман –
смерць грамыхне тугім засовам –
паўстане вечны акіян.

(М. Мішчанчук)

Прыведзены тэкст Набокава – гэта верш пра нараджэнне творчага натхнення, пра сутнасць паэзіі, пра яе прызначэнне. Адпаведна прачытваецца і пераклад. Гэта значыць, што забяспечаны асноўны з фактараў стварэння эстэтычна адэкватнага перакладу, – стаць аднадумцам аўтара, зразумець яго мыслі і пачуцці.

Захаваная і другая ўмова адэкватнасці перакладу паэтычнага тэксту – забеспячэнне эстэтычнага ўздзеяння тэксту на чытачоў. І ў арыгінале, і перакладзе сцвярджаецца думка пра тое, што паэтычная творчасць – гэта няспыннае імкненне душы паэта да высокага, прыгожага, ідэальнага, гэта неабходнасць вырвацца з паўсядзённасці і звычайнасці, падняцца над ёю і ацаніць чалавечае існаванне па-новаму, адкрываючы глыбінны сэнс найдрабнейшых з’яў і падзей. Дарэчы, у кожным з тэкстаў чуецца адгалосак вядомага выказання Пушкіна пра паэзію: *«Тьмы низких истин мне дороже нас возвышающий обман»*.

У пераствораным тэксце перакладчык павінен таксама захаваць сэнс і вобразную сістэму арыгінальнага твора. Ключавыя вобразы верша Набокава – гэта душа, што ірвецца ў палёт; цела, што яе стрымлівае; шматграннасць праяўлення жыцця паэтычнай душы; паэзія як самападман; часавая абмежаванасць творчага жыцця і вечнасць жыцця душы чалавечай. У структуры арыгінала гэтыя вобразы падаюцца ў дынаміцы, у развіцці і супроцьпастаўлены папарна (душа – цела; буйны палёт і сцішаныя фантазіі; паэтычны самападман і суровая рэальнасць). У перакладзе М.І. Мішчанчука сістэма і арганізацыя вобразаў арыгінала, дзякуючы адпаведнаму лексічнаму напаўненню тэкста, захоўваецца амаль дакладна.

Так, аснова вобразнага строю – супроцьпастаўленне душы і цела – у арыгінальным тэксце выражана так: імкненне душы перададзена словамі *рвешься, путь крылатый, крутой полёт*; цесната цела – *горячечная рубашка плоти; тоска телесной тесноты; топчешься, бьешься*. У перакладзе душу

характарызуюць словы *імкнешся, крылатасць, круты палёт, далёкі шлях*; цела – *кашуля неўтаймоўнай плоці, абалонка гаркаты, мітусішся, б’ешся*. Кантрастны малюнак сцішанага жыцця паэтычнай душы, што ствараецца пералікам праяў, якія можа паэтызаваць мастак слова (“*вообразив ребенком, сосною, соловьём, совой*”), наогул захаваны ў перакладзе цалкам дакладна (“*сябе ўяўляючы дзіцёнкам, сасной, салоўкам і савой*”). Ледзь не літаральна перададзена і апошняя мікратэма верша, пра адносіны да паэзіі: *Поверь же соловьям и совам, / терпи, самообман любя... і Ёсць праўда ў іх – салоўках, совах, / трымай, любі самападман...*

Як бачым, вербальнае напаўненне тэкстаў у асноўным супадае, забяспечваючы агульную адпаведнасць зместавага і эматыўнага планаў. Пераклад М.І. Мішчанчука адэкватны вершу Набокава.

Аднак У. Набокаў і М. Мішчанчук пісалі на розных мовах, іх тэксты належаць да двух сінхронных зрэзаў рускай і беларускай мовы. Да таго ж гэтыя зрэзы розных этапаў гістарычнага развіцця кожнай з моў. Таму аб’ектыўна трэба чакаць і несупадзенняў. Яны ёсць, але нешматлікія: у арыгінале, напрыклад, ужыты нейтральныя словы *соловей, ребенок*, тады як у перакладзе прысутнічаюць арганічныя для беларускай паэзіі фальклорна-паэтычнае *салоўка*, размоўнае слова *дзіцёнак*. Перакладчык з лёгкасцю перадае неабходны сэнс, захоўвае рыфмы і рытміку верша, бо выдатна арыентуецца ў моўна-стылёвым багацці беларускай мовы. Некаторыя з замен, зробленыя ў перакладзе, нават палепшылі тэкст верша, напрыклад дзеяслоў *топчешься ... в горячечной рубашке плоти* Мішчанчук замяняе словам *мітусішся*, і яно ў апаведзе пра душу, несумненна, больш да месца.

Найвыразней моўная асоба Мікалая Іванавіча выяўляецца праз разыходжанні арыгінальнага і перакладнога тэкста, суб’ектыўна абумоўленыя светаўспрыманнем, характарам, жыццёвым вопытам, творчым почыркам паэтаў. Гэта заўважаецца ўжо з першых радкоў. Параўнаем: *О, как ты рвёшься в путь крылатый, безумная душа моя... – Ты приобретаешь зноў крылатасць, нястомная душа мая*. Рускі паэт гаворыць пра жаданне тварыць, якое толькі нараджаецца. У інтэрпрэтацыі М.І. Мішчанчука апавядаецца пра звыклы стан лірычнага героя, што падкрэсліваецца словам *зноў*. У вершы Набокава кідаецца ў вочы ланцужок метафар, якія адметна характарызуюць змяное жыццё душы лірычнага героя: яны пранізваюць увесь тэкст верша і ствараюць вобраз звар’яцелай душы: *безумная душа, палата, больница бытия, душа бредит, в горячечной рубашке, в безумье тонком*. У М.І. Мішчанчука амаль усе асацыяцыі з хваробай апушчаныя і падаецца вобраз душы інакшай – нястомнай, апантанай: *нястомная душа; імкнешся з палаты ...у далёкі неведомы шлях; душа ў марах*.

На маю думку, набокаўскі вобраз пакутуючай, хворай душы нясе адбітак асабістага душэўнага стану 24-гадовага паэта, які ўзрос у атмасферы матэрыяльнай і духоўнай празмернасці, атрымаў выдатную адукацыю, у 17 год стаў мільянерам, набыў славу рускага паэта – і раптам страціў усё. Такі жыццёвы крызіс сапраўды можа давесці да вар’яцтва, таму ў тэксце і выступае вобраз душы звар’яцелай. М.І. Мішчанчук, наадварот, меў душу

моцную, загартаваную цяжкасцямі, яго жыццё ад пачатку да адыходу было ўзыходжаннем, і таму ў перакладзе сталага паэта выявіўся вобраз душы нястомнай і крылатай. Адрознымі з’яўляюцца і метанімічныя азначэнні *горячечная* (*плоть*) і *неўтаймоўная* (*плоть*) і метафарычныя вобразы *тоска телесной тесноты* і *абалонка гаркаты*. Гэта вобразы рознай ступені абагульнення: у Набокава за імі стаіць уяўленне толькі пра жыццё цела, тады як вобразы Мішчанчука маюць іншы маштаб (*неўтаймаванасць, гарката* – паняцці абстрактныя і таму больш ёмістыя).

Да праяў асабістага творчага почырку М.І. Мішчанчука можна аднесці метафару *вечны акіян*, якая валодае значна большай экспрэсіяй, чым слова *вечность* у арыгінале, бо ў гэтым вобразе сумешчаны часава-прасторавыя кампаненты сэнсу. Мне здаецца, што Мікалай Іванавіч любіў ўзнёслыя змястоўныя слоўныя вобразы.

Істотнае значэнне для характарыстыкі моўнай асобы перакладчыка мае таксама адрозненне, што выяўляецца ва ўспрыняцці “самападману паэзіі”. Набокаў заклікае: *Поверь же соловьям и совам, / терпи, самообман любя...* Узнікае ўражанне, што для яго паэзія – толькі часовы прытулак, неабходны для хворай душы, здольны прывучыць яе да цярплінасці. У перакладзе М.І. Мішчанчука для паэта ўжо даўно ўсё вызначылася, пра гэта сведчыць аб’ектыўная рэальная мадальнасць радка: *Ёсць праўда ў іх – салоўках, совах, / трымай, любі самападман...* Да месца тут будуць словы М.І. Мішчанчука, які, апавядаючы пра свой шлях да паэзіі, раскаваў, што вершы пачаў пісаць з трэцяга класа, што гэта “няспынным пошук, які ішоў, ідзе і будзе ісці да самага апошняга моманту”. Дарэчы, з гэтага пункту гледжання заслугоўвае ўвагі і слова *трымай*, бо яно ў М.І. Мішчанчука мае значную сэнсавую нагрузку. Можа, для перакладу болей дакладным было б слова *трывай* (= *терпи*), якое, дарэчы, выступае ў іншым выданні. Аднак хочацца думаць, што перакладчык асэнсавана так дэклараваў сваю адданасць паэзіі: *ёсць праўда ў паэзіі, за яе і трымайся*.

Наогул жа ў беларускамоўнай інтэрпрэтацыі верш Набокава гучыць як маналог чалавека сталага, безумоўна адданага паэзіі, з узнёслай душой, які жыве ў няспынным палёце, у творчым пошуку, у нястомнай працы. Менавіта такім мы і запамнілі М.І. Мішчанчука.

...Вярнуся яшчэ раз да слоў “Жыццё пражыць...”, што называюць кнігу, выдадзеную да 70-годдзя Мікалая Іванавіча. Гледзячы на іх, я згадваю абазначэнні жыцця, якія ўжываліся ў гісторыі рускай мовы: *живот, житьё, житие, жизнь*. Гэты сінанімічны рад адлюстроўвае змену поглядаў на сэнс чалавечага існавання. Устарэлае *живот* – гэта існаванне цела, любога фізічнага арганізма. *Житьё* і *житие* – паняцці сацыяльныя, датычаць толькі чалавека, якому ўласцівае і фізічнае, і духоўнае жыццё; у другім выпадку духоўнае пераважае. М.І. Мішчанчук пражыў жыццё ў найвышэйшым яго разуменні, – *жизнь*. Гэтае слова абазначае не толькі змяное існаванне чалавека, але і яго працяг – жыццё душы ў тым “вечным акіяне”, куды адышла душа і Мікалая Іванавіча, бо ён жыў, працаваў, тварыў з верай у *Святло і Цяпло* і пакінуў па сабе толькі *Добрую Памяць*.